

Lausunto sivistysvaliokunnalle

Asia: O 20/2024 vp *”Perusopetuksen oppimistulokset, mahdollisuuksien tasa-arvo ja rahoitus”*

Kiitän mahdollisuudesta antaa lausunto tähän asiaan. Kokonaisuutena tarkasteltuna tutkimuksessa suositellun uuden tietovarannon perustaminen on kannatettavaa, ja sille on ilmeinen tarve. Alla nostan esiin tarkempia huomioita erikseen tutkimuksen taustoituksesta, tuloksista ja suosituksista.

1. Huomioita tutkimuksen taustoituksesta

Tutkimus on monilta osin taustoitettu ansiokkaasti. Nostan kuitenkin esiin muutaman keskeisimmän seikan, jotka ovat joko puutteellisia tai tulkinnallisesti ongelmallisia.

”Oppimistuloksiin vaikuttavista tekijöistä” -osioon on suhtauduttava varauksella, sillä se ei sisällä kattavaa eikä tasapainoista kuvaa tähänastisesta tutkimustiedosta. Osio sisältää etenkin kolme haastetta: a) Käsitellään kouluympäristön tekijöitä, joiden vaikutusta on tutkittu jo sadoissa tutkimuksissa (esim. ryhmäkoko), mutta annetaan ymmärtää, että tutkimusta olisi niukasti. b) Käsitellään tekijöitä, joissa on hyvin niukasti koulujen välisiä eroja Suomessa (esim. opetuksen tuntimäärät) ja jotka siten eivät selitä sitä, miksi Suomessa oppimistulosten erot ovat kasvaneet. c) On jätetty käsittelemättä enin osa oppimistuloksiin vaikuttavista tekijöistä (pedagogiset ratkaisut, digitalisaatio, opettajien työnkuvan muutos, avoimet oppimisympäristöt, psyykkinen oireilu jne.).

Taustoituksessa annetaan ymmärtää, että yksi ratkaisu Suomen oppimistulosten laskuun voisi olla eriyttävä tasoryhmittely. Käytännössä tämä siis tarkoittaisi sitä, että nykyisten luokkatasojen sijaan kunkin ikäluokan oppilaat jaettaisiin osaamistasonsa mukaan yksilöllisesti eri tasoille, edistyneempiin tai heikotasoisempiin. **Kirjoittajat painottavat eriyttävän tasoryhmittelyn hyötyjä, kun taas haitat ja riskit jäävät käsittelemättä.** Tutkimuskirjallisuuden perusteella tasoryhmittelyn riskejä ovat ainakin seuraavat: a) Tasoryhmittelyn subjektiivisuus (kuka lapsen tason arvioi ja miten). b) Itseään toteuttavat ennusteet, joissa heikotasoiseksi arvioitu lapsi suoriutuu yhä heikommin ja päinvastoin. c) Vertailun ja paineiden lisääntyminen lapsilla. d) Maahanmuuttajia koskevan segregaaation voimistuminen: Suomessa maahanmuuttajat alisuoriutuvat OECD-maista eniten, joten maahanmuuttajat sijoittuisivat suurella todennäköisyydellä omaksi ryhmäkseen heikolle tasolle. Näin ollen siis tultaisiin lisänneeksi ongelmaa, jota ollaan ratkaisemassa. e) Sosioekonomisen segregaaation voimistuminen: korkeasti koulutettujen vanhempien lapset päätyisivät korkeampaan tasoryhmään ja päinvastoin.

Tutkimuksen taustoitus nojaa implisiittisesti tavoitteeseen, että yhä useamman nuoren tulisi saada korkeakoulututkinto. Tätä tavoitetta ja sen seurauksia ei mitenkään perustella. Mikäli nuorten ikäluokasta vaikkapa 80 % menisi yliopistoon, johtaisi se todennäköisesti a) heikomman osaamistaustan ja kapasiteetin yleistymiseen yliopisto-opiskelijoiden keskuudessa, b) yliopistotutkintojen helpottamiseen eli tason laskuun, c) siihen, että yrityselyä ei saisi yhtä osaavia uusia työntekijöitä ja c) suurempaan akateemiseen työttömyyteen. Tutkimustiedon perusteella selkeästi merkittävimmän riskiryhmän muodostavat nuoret, joilla on pelkkä peruskoulu, kun taas yhtä selviä eroja ei muodostu ammattitutkinnon vs. ammattikorkeakoulun tai yliopistokoulutuksen välillä. On siis selvää, että toimiva yhteiskunta tarvitsee merkittävän määrän ammatillisia osaajia jatkossakin.

Taustoituksessa todetaan, että Pisa on kaventanut koulutuspoliittista keskustelua pois yhdenvertaisuudesta ja muista alueista kuin varsinaisista oppimistuloksista. Tämä väite on heikosti perusteltavissa, koska Pisa mittaa nimenomaan laaja-alaisesti erilaisia ilmiöitä (sosiaaliset taidot, persoonallisuus, kiusaaminen, elämäntyytyväisyys, itsekontrolli jne.) ja koska yhdenvertaisuus eri taustoista tulevien oppilaiden välillä on ollut yksi Pisa-tutkimusten kantava teema. Voidaan varmaankin sanoa, että koulutuspoliittinen keskustelu Suomessa on kaventunut, mutta tätä tuskin voidaan attribuoida OECD:n Pisa-aineistoon.

2. Huomioita tutkimuksen tuloksista

Tutkimus sisältää ansiokkaat ja perusteelliset analyysit niillä aineistoilla, jota tutkijoilla on ollut käytettävissään. Nostan erikseen esiin muutaman huomion:

- a. **Kouluarvosanat vs. osaamistaso.** Samalla kun osaamistesteissä näkyy selkeä osaamistason lasku, matematiikan ja lukuaineiden kouluarvosanat ovat säilyneet hyvin identtisinä vuosikymmenestä toiseen. Tämä tarkoittaa sitä, että tietyn kouluarvosanan (kuten 8) saa nykyisin keskimäärin heikommalla osaamistasolla kuin aiempina vuosikymmeninä. Toisekseen tämä tarkoittaa sitä, että kouluarvosanat eivät ole luotettava mittari väestötason oppimistulosten arviointiin, koska ne eivät perustu vain osaamistasoon.
- b. **Koulujen väliset erot** selittävät oppimistuloksia yhä enemmän. Tässä yhteydessä on pidettävä mielessä, että oppimistulokset ovat Suomea parempia monissa OECD-maissa, joissa koulujen välillä on enemmän eriytyvyyttä: eriytyminen voi kuvastaa esimerkiksi painotettuja erikoisluokkia tarjoten lahjakkaille oppilaille etenemismahdollisuuksia tai erityisluokkia tukea tarvitseville oppilaille. Suomessa koulujen eriytyminen on nousussa samalla, kun painotettuja erikoisluokkia ja erityisluokkia on vähennetty. Tämän perusteella suomalaiskoulujen eriytyminen kuvastaa todennäköisesti haitallisina pidettyjä lieveilmiöitä, kuten koulusegregaatiota tai ”koulushoppailua”.
- c. **Oppilaskohtainen rahoitus** on hiukan lisääntynyt samalla, kun oppimistulokset ovat merkittävästi laskeneet. Tämä osoittaa sen, että rahoituksen lisääminen ei riitä oppimistulosten parantamiseksi, mikäli lisärahoitusta ei käytetä kohdennetusti oppimistuloksia edistävällä tavalla, vaan rahoitusta valuu oppimisen ulkopuolisiin toimintoihin, kuten hallintoon. Tämän tutkimuksen perusteella hallintokustannukset ovatkin nousseet.
- d. Tuloksissa on rajoite, joka ei ole tutkijoiden vaan aineistojen puutteen syytä: eriytymistä tarkastellaan vain sukupuolen ja vanhempien SES:n perusteella. Nämä ovat tietysti merkittäviä taustatekijöitä, mutta samalla jää huomiotta, missä määrin suomalaisoppilaiden oppimistulokset eriytyvät **muiden taustatekijöiden mukaan**, kuten maahanmuuttajastatuksen, psyykkisen oireilun tai koulupoissaolojen mukaan.
- e. Tutkimuksessa vertaillaan toistuvasti lukioon vs. ammattikouluun menneitä nuoria sillä implisiittisellä oletuksella, että ammattikouluun meneminen olisi heikompi saavutus tai jokin ongelma, joka tulisi ratkaista. Tätä oletusta ei ole mitenkään perusteltu. Koskien

aiempaa huomiota yhteiskuntamme tarvitsee merkittävän määrän ammatillisia osaajia. Merkittävimmän riskiryhmän muodostavat ne nuoret, jotka eivät hakeudu mihinkään jatkokoulutukseen peruskoulun jälkeen. Tässä tutkimuksessa näitä **koulupolulta pudonneita nuoria** tai heidän taustatekijöitään ei ollenkaan tutkittu.

3. Huomioita tutkimuksen suosituksista

3.1. Valtakunnallisen tietovarannon tarve

Tarve ehdotetulle valtakunnalliselle tietovarannolle on ilmeinen ja kannatettava. Suomessa on tehty suuria koulu-uudistuksia ilman systemaattista seurantajärjestelmää, mikä on verrattavissa siihen, että otettaisiin käyttöön laajasti uusia lääketieteellisiä hoitoja ilman vaikuttavuustutkimusta.

Suomessa selvityksiä tekevät esimerkiksi Opetushallitus ja Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi), mutta heidänkään selvityksensä eivät sisällä systemaattista tiedonkeruuta, pitkittäisiä eli toistuvia mittauksia tai valtakunnallista otantaa. Puutteet ovat ilmeiset. Tilanne on tämä siitä huolimatta, että kyseiset tahot ovat saaneet merkittävän määrän julkista rahoitusta.

Tietovarannon käyttöä ei tulisi rajata ensisijaisesti vain tietyn instituution käyttöön (esim. Opetushallitus) vaan sen tulisi olla laajasti tutkijoiden käytettävissä ilman vuosien lupaprosesseja. Tämä olisi välttämätöntä, jotta uusi tietovaranto tulee kattavasti hyödynnetyksi ja jotta voidaan edistää läpinäkyvää koulukontekstin tutkimusta.

Kirjoittajat nostavat esiin kaksi riskiä uuden tietovarannon perustamisessa. Kumpikaan niistä ei kuitenkaan vaikuta perustellulta:

- 1) *”Jos esimerkiksi media pystyy käyttämään yksipuolisia tietoja niin sanottujen rankinglistojen tekemiseen, seurauksena voi pahimmillaan olla, että koulujen välinen eriytyminen voimistuu.”*

Tutkimusnäyttö ei yksiselitteisesti tue sellaista ajatusta, että ns. ranking-listat lisääisivät koulujen segregaatiota. Ensinnäkin tietyistä EU-maista löytyy tutkimustuloksia siitä, että avoimuus koulujen välisistä eroista päinvastoin *vähentää* eriytymistä. Esimerkiksi Alankomaissa vanhemmille on jopa järjestetty sightseeing-kierroksia matalamman ja korkeamman rankingin kouluihin ja todettu sen *vähentävän* ennakkoluuloja ja samalla eriytymistä. Toiseksi eriytymistä tuottavat tutkitusti etenkin koulujen erot levottomuudessa ja järjestyshäiriöissä, eivät niinkään erot oppimistuloksissa. Kolmanneksi Suomessa kouluvertailua ja -shoppailua tehdään jo – se vain tapahtuu sosiaalisessa mediassa ja epävirallisilla kanavilla (”puskaradio”), jolloin tieto on saatavilla epätasavertaisesti vain osalle vanhemmista. Neljänneksi Suomessa jaetaan jo julkisesti ranking-listoja lukioista ilman, että siinä olisi juurikaan nähty ongelmia. Viidenneksi mikäli saadaan kehitettyä valtakunnallinen tietovaranto, josta tutkijat julkaisevat avoimesti luotettavaa tutkimustietoa, vähenee oletettavasti tarve median laatimille shokkiotsikoille ja ranking-listoille.

- 2) *”Vastaavasti oppilaiden tiettyjen taitojen arviointi voi ohjata opetusta näiden taitojen vahvistamiseen ja siten heikentää panostuksia ei-arvioitaviin taitoihin.”*

Mikäli jokin taito osoittautuisi tietovarannon myötä erityisen tärkeäksi, siihen taitoon tietysti täytyisikin ryhtyä panostamaan ja vähentää panostusta vähemmän olennaisiin taitoihin. Tietovarannon yksi tavoite olisi, että rajallisten julkisten resurssien käyttöä saataisiin priorisoitua lasten ja nuorten edun mukaisella tavalla. Toisekseen kouluissa tehtäviä uudistuksia ohjaa vahvasti rahoitus: niitä seikkoja tyypillisesti vahvistetaan, joista oppilaitos saa lisärahoitusta. Mikäli rahoitusta ei ryhdytä kanavoimaan uusilla kriteereillä, tämä kirjoittajien esille nostama riski on vähäinen.

3.2. Laaja-alaisuus uuden tietovarannon perustamisvaiheessa

On selvää, että uuden tietovarannon perustaminen voi herättää myös pelkoja henkilökohtaisten tietojen leviämisestä. Jotta ajatus uudesta tietovarannosta vastaanotettaisiin oppilaiden ja opettajien puolelta mahdollisimman avoimesti, sen tulisi olla kehitetty läpinäkyvästi ja laajasti eri asiantuntija- ja poliittisia ryhmiä osallistaen.

- a. On ilmeistä, että tietovarannon perustamiseen liittyy **lukuisia tietosuojaan, juridiikkaan, tekniikkaan ja eettisiin seikkoihin liittyviä kysymyksiä**, koska uudessa tietovarannossa linkitettäisiin yksilökohtaisia tietoja sekä oppilaista että opettajista eri järjestelmistä. Luonnollisesti näiden seikkojen arviointiin tarvittaisiin oikeustieteilijöiden näkemyksiä, eikä itselläni ole pätevyyttä niiden arviointiin.
- b. Koska ehdotettu uusi tietovaranto tulisi sisältämään tietoa eri osa-alueilta (oppimistulokset, hyvinvointi jne.), valmistelussa olisi välttämätöntä hyödyntää **monitieteellisesti eri alojen asiantuntijoita** niin kasvatustieteestä, psykologiasta, psykiatriasta kuin muiltakin asiaan kuuluvilta tieteenaloilta.
- c. Voidaan ennakoida, että uuden rekisteriaineiston rakentaminen todennäköisesti aktivoi eri **poliittisten ryhmien** intressejä: esimerkiksi jos oppilaita pyydetäisiin vuosittain täyttämään tietty kysely (ikään kuin muunnettu versio Kouluterveyskyselystä), yritettäisiinkö siihen saada sisällytettyä tietoa oppilaiden ilmastoahdistuksesta, maahanmuuttotatuksesta tai kristillisistä arvoista. Jotta tietovaranto olisi poliittisesti neutraali, parlamentaarinen valmisteluprosessi olisi tarpeen.
- d. On todennäköistä, että myös eri **ammattijärjestöillä** voi ilmetä voimakkaita intressejä tällaisen tietovarannon suhteen: esimerkiksi missä määrin aineisto sisältäisi tietoa eri ammattiryhmien edustajista ja heidän työolosuhteistaan (opettajat, koulupsykologit, terveydenhoitajat, koulunkäyntiavustajat jne.). On tärkeää, että mikään yksittäinen ammattijärjestö ei saisi kohtuuttoman keskeistä roolia tällaisen väestötason aineiston suunnittelussa.

3.3. Tietovarannon sisältö

Laaditut suositukset uudesta tietovarannosta sisältävät suuren määrän hyviä ja kannatettavia elementtejä. Nostan vielä erikseen esille muutaman huomion.

- a. Suositus uudesta tietovarannosta on ymmärrettävästi laadittu vahvasti opettajien ammattiryhmää painottaen, mutta on muistettava, että koulut ovat nykyisin **moniammatillisia yhteisöjä** sisältäen sijaisia, koulunkäyntiavustajia, koulupsykologeja, kuraattoreita, terveydenhoitajia jne. Tämän moniammatillisuuden olisi hyvä näkyä myös tietovarannon sisällöissä.
- b. Oppimistulosten mittaaminen ei saisi perustua vain kouluarvosanoihin tai opettajan arvioon, vaan **tulisi ottaa käyttöön osaamistestit tai kokeet**. Kuten tämäkin tutkimus osoitti, kouluarvosanat eivät luotettavasti kuvasta osaamistason muutoksia. Kouluarvosanoihin myös tutkitusti vaikuttavat (virheellisesti) mm. oppilaan temperamentti, opettajan sukupuoli ja muut osaamistasoon liittymättömät seikat.
- c. Jotta tietovaranto mahdollistaisi luotettavien, näyttöön pohjaavien koulusuositusten laatimisen, tietovarantoon tarvittaisiin väistämättä myös **kyselymenetelmin hankittavaa tietoa** – ei vain rekistereistä tai järjestelmistä poimittuja tietoja. On monia keskeisiä seikkoja, jotka selittävät merkittäviä prosenttiosuuksia oppimistulosten vaihtelusta ja joita ei ole mahdollista mitata muuten kuin kyselyllä. Esimerkki tästä on oppilaan kokema hyvinvointi koulussa.
- d. Kuvio 17 on ymmärrettävästi vasta luonnos mutta sisältää puutteita. Tällä hetkellä se sisältää pääasiassa rakenteellista tietoa (opettajien lukumäärä, ryhmäkoko, rahoitus jne.), mutta tutkimustieto osoittaa, että **toiminnalliset seikat**, kuten opettajien tekemät pedagogiset ratkaisut ovat merkittäviä oppimistulosten ja hyvinvoinnin selittäjiä. Siksi aineisto ei saisi rajautua ulkoisiin, rakenteellisiin seikkoihin vaan sisältää tietoa myös käytännöistä koulun sisällä.
- e. Viimeisimpänä muttei suinkaan vähäisimpänä huomiona: suosituksissa painottuu kohtuuttoman niukasti **mielenterveys**. Pohjoismaisen tutkimusnäytön mukaan tietyt kouluympäristön tekijät voivat kasvattaa mielenterveysoireilun riskiä jopa 8-kertaiseksi ja selittää mielenterveysoireilusta jopa suuremman osuuden kuin perhetausta. Mahdolliset mielenterveyttä kuvastavat osiot tulisi laatia erityisen huolellisesti siten, että a) eettisiä seikkoja punnittaisiin erityisellä herkkyydellä, b) suunnitteluun osallistettaisiin psykologian ja psykiatrian ammattilaiset ja c) pystyttäisiin nykyistä kouluterveyskyselyä paremmin erottelemaan, mikä on psykiatrasta oiretta ja mikä nuoruuteen normaalisti sisältyvää tunne-elämän vaihtelua.

Helsingissä 18.3.2026

Aino Saarinen
Akatemiatutkija, dosentti
Helsingin yliopisto